

VÝROČÍ

Březen bývá často spojován v našich zemích se smutným výročím vzniku Protektorátu Čechy a Morava a je myslím dobře, když se podobná výročí připomínají. Lidská paměť má ve zvyku ráda zapomínat na nepříliš úspěšná období lidského života, ale to neznamená, že zapomenutím bychom ony události vymazali z dějin.

Ne jinak je tomu i u některých jedinců, na něž by se v dějinách nejraději zapomnělo. A tak od určitých dob se retušují fotografie s nepohodlnými osobami stojícími v únoru 1948 na balkóně vedle Gottwalda. Některé však potká jiný osud. Jen se veřejně pomíjí a lidé pak rádi zapomenou sami, právě díky své v celku pohodlné paměti.

Mezi takovými bychom mohli zmínit ministra financí a generála Lva Prchalů. Narodil se 23. března 1892 v Ostravě v hornické rodině. Po gymnáziu ve Frýdku studoval práva ve Vídni, které nedokončil a přešel na vojenskou školu v Terstu.

V roce 1914 se stal velitelem čety na ruském bojišti, kde byl krátce na to raněn. Po návratu do boje byl zajat a v roce 1916 přešel na stranu formujících se našich legií. Bojoval udatně a bolševici vypsalí na jeho hlavu dokonce odměnu milion rublů. Po svém návratu studoval na vysoké válečné škole v Paříži a působil v naší armádě a 31. prosince 1924 byl jmenován brigádním generálem, poté divisním a 5. března 1936 armádním generálem.

V září 1938 byl důrazně proti kapitulaci a postavil se názoru Beneše. Po Mnichovu se stal vojenským velitelem Podkarpatské Rusi a v lednu 1939 ministrem zdejší autonomní vlády. V březnu se stal na 10 dní ministrem financí a dopravy. Proti maďarskému útoku nařídil 15. března 1939 vojenskou obranu, která se udržela 3 dny.

Přes Polsko utekl do Francie, a poté ač nechtěl, do Londýna. V exilu patřil mezi výrazné odpůrce politiky Edvarda Beneše, který ho postavil v říjnu 1940 mimo službu.

Do Prahy se již nikdy nevrátil. Beneš jej 10. července 1945 zbavil hodnosti armádního generála, ale tu úspěšně vysoudil u britského soudu zpět. Praha požádala Británii o jeho vydání, ale ta žádost zamítla. V exilu dál politicky pracoval a navázal styky se sudetskými Němci. V roce 1958 obdržel jako první Evropskou cenu Karla IV. Zemřel 11. června 1963 v rakouském Feldbachu.

Praha 28. března 2012

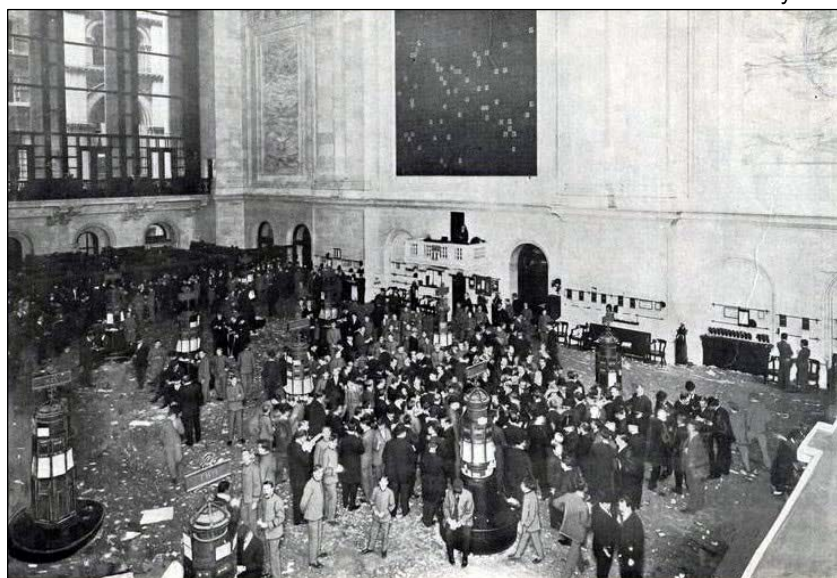

Asi málo kdo by řekl, že tak typická budova newyorské burzy vypadala v roce 1882 tak jako na tomto obrázku.

Klasický antický portál byl vybudován až na sklonku století a od té doby byl nesčetněkrát zveřejněn vždy když se světové trhy dostaly do krize a nebo vznikla nějaká jiná finanční či politická událost.

V 50. letech byla celá Wall Street č.p. 11 pro komunisty středem všeho dění odkud vychází zákeřný imperialismus ať to byly síly obchodní nebo politické, včetně nechvalně známé akce amerického brouka, který ničí poctivou práci naší země, združstevněného zemědělství. Všechno zlo světa se rodilo podle této ideologie právě zde.

I poslední krize zde však má své kořeny.

Pohled na obchodní sál z roku 1908 pochází z roku 1908. Na dnešní poměry se jeví tento snímek celkem poklidným. Tedy z dnešního pohledu, kdy jsme zvyklí na záběry stovek obrazovek, křičících makléřů a tisíce papírků ležících po zemi, které zůstávají jako odpad po skončení obchodování.

Je tomu letos 220 let kdy byla podepsána tzv. Buttonwoodská dohoda od níž se odvíjí zrod burzy. Od podpisu k realizaci, ale bylo daleko a k oficiálnímu ustavení burzy došlo až 8. března 1817, tedy před 195 roky.

BYLA PRVNÍ

V dějinách lidstva je vždy někdo v něčem první. Někdo jako první vynalezl kolo, jiný objevil nový kontinent při své plavbě za bohatstvím. Někoho však známe a jiného ne. Málo kdy se stane, že by si někdo pamatoval již toho druhého, ale o těch to dnes nebude. Tak tedy první a dokonce ona?. Ani se to nezdá, ale na března letošního roku připadá výročí 410 let kdy se ona stala tou první. Řeč je o Vereenigde Oostindische Compagnie, zkráceně VOC, známou v češtině jako Nizozemská východoindická společnost, která byla první akciovou společností světa.

Asi jen málokdo může říci jak vše začalo. Tedy myslím tím prvotní impuls k zámořským objevům. Ano, onen prvopočátek všeho musíme hledat v zámořských objevech. Už Egypťané v 15. století př. n. l. začínali kromě pobřeží Nilu objevovat i moře a cesty. Pokračovali Féničané, Kartáginci, Řekové, nemluvě o národu Vikingů, tak také Číňanech a celé řadě dalších národů, které měli tu možnost dostat se na širé moře. To jsou staletí a vlastně tisíciletí objevů a cest po celém tehdy známém světě. Přeskočme však starověk do období středověku.

Zde začali ovládat mořeplavbu zejména Portugalci a Španělé. Ale podívejme se na tyto objevy trochu v zorném úhlu skutečných pohnutek. Tím nebyly ani tak objevy samy, jako finanční stránka věci. Šlo zcela jasně o čistě podnikatelské, dnes bychom dokonce nazvali developerské projekty. Cílem byla zejména nová území, která měla panovníkům přinést hlavy, tedy myšleno nejen otroky, ale zejména nové obyvatele co budou platit daně, dále pak bohatství těchto zemí, zlato, drahé kamení, koření a další žádané suroviny a čím více území, tím byla panovníkova moc větší stejně jako jeho význam v tehdejší světě.

Marco Polo se stal cestovatelem díky svému otci, který ho vzal na jednu ze svých cest vedoucí za vidinou získání bohatství a zisku. Sepsáním deníku vznikl cestopis, jenž byl doslova biblí všech pozdějších cestovatelů a objevitelů. Každý chtěl zažít nejen podobné zážitky, ale dosáhnout stejného uznání, bohatství a vlastně všeho proč se takové cesty konaly.

Ani Cristóbal Colón tedy Kryštof Kolumbus neměl v úmyslu objevit Nový svět, ale chtěl najít novou cestu za bohatstvím Indie a obejít tak obeplouvání Afriky nebo strastiplnou cestu karavan přes Asii a přes území, kde byli nepřátelé. Profinancovat takový projekt, ale bylo nad kapsy všech jednotlivců, tedy kromě panovníka. Nutno říci, že královna Isabela Kastilská a její manžel Ferdinand II. Aragonský, měli sice na financování výpravy vlastní peníze, ale přesto si půjčili u bankéřů, kteří dostali patřičnou část zisků po návratu lodí. Královna vlastně schválila celý projekt na jejich přímělu, protože hlavním zájmem koruny i bankéřů byla vidina budoucích zisků. To, že se ve svém odhadu Kolumbus zmýlil a vlastně omylem objevil nový kontinent byla dobrá náhoda. Kdyby se jeho záměr zdařil, jen by byl znám jako objevitel nové námořní trasy a je docela možné, že by se o něm dnes vůbec nevědělo.

Tak tedy zámořské objevy, nová území a stále nové a nové informace o nalezištích zlata či jiných surovin vedly k objevování stále nových území, zpřesňování map pobřeží a pronikání evropské civilizace do zbytků světa. Hnacím motorem byly peníze. Postupně se také budovaly stále větší a větší lodě, které by přivezly více zboží a zaplatily všechny náklady. Pokud se celá cesta podařila, zisk byl nevýslovný a z takového mořeplavce se stal na tehdejší dobu milionář. Jenže ne každá loď doplula šťastně. Někdy jí zastihla nepřízeň počasí, jindy piráti. Pokud rejdař přišel o svoji loď, většinou neměl na další a zkrachoval. Ani Kolumbus nebyl takový hazardér a pro svoji výpravu sehnal hned tři lodě. Věděl, že když se jedna potopí zbudou mu ještě dvě, které náklad mohou dovést. Podobně uvažovali i jiní a tak se obvykle každá větší výprava skládala z více lodí. Dnes bychom řekli, že šlo o princip pojištění rizik, ale přestože se více lodí sloučilo do jedné cesty, každý z finančního hlediska plul sám za sebe. Postupně se ale začala zavádět metoda společného podílu, tedy kdy každý z účastníků měl určitý podíl na celém projektu a jako svůj vklad vložil loď a část kapitálu. Potopila-li se jedna loď všichni přišli jen o jeden díl, ale ne o všechno. Systém takové solidarity je vlastně systémem družstevnictví, ale to není prvotně zaměřeno na zisk. Jelikož základním posláním byla tvorba zisku šlo o základy kapitalismu. Konec nadvlády předurčených feudálů postupně přicházel.

Počátky kapitalismu a první společnosti jsou známy už koncem 16. století. V roce 1594 založilo v Amsterdamu deset kupců firmu Compagnie van Verre. Byla to jednorázová firma za účelem dovozu zejména pepře z východní Indie. Cesta byla naplánována kolem mysu Dobré naděje na západní Javu. Na cestu vypluly 2. dubna 1595 čtyři lodě. Hollandia, Amsterdam, Mauritius a Duyfken. Při strastiplné cestě trvající 14 měsíců zahynula většina posádky na kurděje a zbytek flotily doplul 6. června 1596 do Bantamu. Obchody probíhaly špatně, vznikaly konflikty a nakonec chování několika námořníků popudilo místní domorodce natolik, že celá posádka byla nucena uprchnout z přístavu.

Kryštof Kolumbus (asi 1436 až 1456 – 1506)

Hendrik Cornelisz Vroom (1563-1640), loď Mauritius na moři, olej asi kolem roku 1600

Pro nedostatek posádky byla loď Amsterdam opuštěna a spálena. Do Nizozemska se výprava vrátila 11. ledna 1597 a z celkových 240 se vrátilo jen 87 námořníků. Celý obchod byl vysoce ztrátový, ale přinesl ověření námořní trasy a další expedice se poučili. Druhá výprava vyplula 1. května 1598 a po ní do roku 1601 následovalo dalších 13 výprav s celkovým počtem 65 lodí. Na tyto expedice bylo založeno osm společností, ale všechny byly jednorázovými, byť některé provedly více cest.

Hlavním výsledkem všech patnácti výprav bylo zjištění možnosti spojení většího kapitálu, společný plán a ověření zvolených námořních cest jako bezpečných tras. Množství expedic ale vyvolalo malou krizi. Následkem častého dovozu klesla cena koření v Nizozemsku až o třetinu, ale současně se díky poptávce zvyšovala nákupní cena zboží v Asii. Poslední výpravy, které se vrátily po roce 1600 dosáhly několika násobně nižších zisků než se plánovalo. To zajímalo přirozeně nejen podnikatele samotné, ale zejména stát, který ze zboží i zisků vybíral pravidelně daně.

Musíme si uvědomit také politickou situaci v Nizozemsku. Na konci 16. století to byla země zmítaná revolucí. Od roku 1566 probíhala tzv. nizozemská revoluce. Nizozemsko bylo od roku 1477 v rukou Habsburků a za císaře Karla V. se stalo pevně součástí španělského impéria. Nizozemsko bylo rozděleno na 17 provincií a bylo spravováno místodržícími, kteří dávali poměrně hodně volnosti jednotlivým městům, která se volně rozvíjela a volnost byla i v náboženském vyznání. Po smrti Karla V. nastoupil díky pragmatické sankci na jeho místo Filip II. Španělský, který se rozhodl v roce 1556 systém změnit. Chtěl vytvořit centrální správu s jednotným náboženstvím. To se ale Holanďanům vůbec nelíbilo a začal vznikat odpor. V roce 1568 začala v Utrechtu, jednom z center severních oblastí, revoluce, kterou vedl princ Vilém I. Oranžský. V roce 1581 vyhlásily severní provincie federaci a vznik Republiky spojených nizozemských provincií. Její nezávislost byla vyhlášena až po smrti Filipa II. v roce 1609, ale teprve vestfálským mírem v roce 1648 byla oficiálně uznána jeho svoboda a nezávislost.

Obchodní centra se začala přesouvat ze středozemí do západní Evropy. Anglie, Francie začaly získávat svůj podstatný vliv a ani oblast dnešní Belgie a Nizozemska nezůstávala pozadu. Společně s německými hansovními městy tak sever Evropy znamenal významné oblasti odkud se do zbytku Evropy dostávalo zboží z kolonií. Vláda nad tímto územím se z politického hlediska jevila velmi důležitou. Revoluce, která započala vlastně z náboženských důvodů dopadla na celé stávající uspořádání. Zdejší tolerance vůči vyznání byla větší než kdekoli jinde v Evropě. Revoluce ale pomohla i středním vrstvám, které byly pod silným tlakem Španělska při výběru daní. Výsledek znamenal nejen omezení vlivu duchovenstva ale také šlechty a umožnil měšťanům i bohatším lidem rozvoj, tedy jakýsi základ buržoazie. Můžeme tedy říci, že jedním z důležitých faktorů revoluce byla i jakási rodící se válka o nadvládu nad přístavy, obchodem a zcela jistě i vliv nad financemi. Severní oblasti plnili přes 60% celého rozpočtu všech Nizozemských provincií a není divu, že o vliv v této oblasti byl trvalý zájem. V roce 1592 byl novým guvernérem Španělského Nizozemí (jižní část Holandska tvořeného především Belgií) zvolen Arnošt Habsburský, který zemřel v roce 1595. O rok později nastoupil na jeho místo Albrecht VII. Habsburský a do roku 1598 byl místodržitelem. Poté se stal prakticky neomezeným vládcem a byl jím až do roku 1621 kdy zemřel.

Albrecht se snažil získat severní provincie zpět a to i bojovými akcemi. Na hranicích mezi jižní a severní oblastí se často bojovalo o jednotlivá města, ale centrum severu bylo klidné a zažívalo značný hospodářský růst. Održené severní oblasti se navíc dostávalo podpory Anglie a Francie a tak v roce 1607 byly zastaveny všechny bojové akce a v roce 1609 bylo uzavřeno dvanáctileté příměří, které vlastně znamenalo uznání Nizozemska. To začalo budovat silné loďstvo.

Vratme se, ale o pár let zpět na začátek století. Republika spojených nizozemských provincií byla řízena generálními stavy a politicky byly pod ochranou Anglie a částečně i Francie. Země byla po ekonomické stránce na vzestupu a dařilo se také obchodníkům. Kola nové ekonomiky se začala roztáčet. Zisky putovaly do náročného financování zámořských expedic, které dovozem zboží vedly k růstu bohatství i řady lidí a odvodu patřičných zisků pro státní a městské pokladny. Nelze se tedy divit, že onen již zmíněný pokles cen koření vyvolal obavy i ve státní správě.

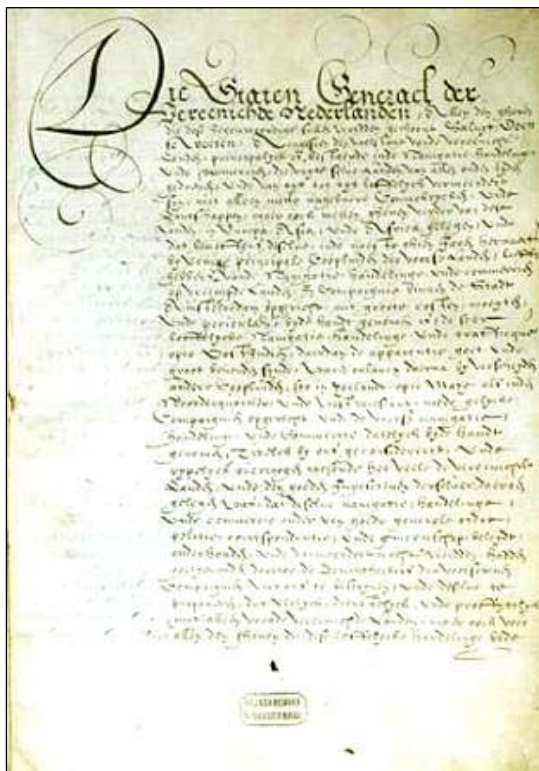
Všechny doposud provedené obchodní expedice byly zaměřeny jen obchodně, přestože díky nashromážděným informacím dovedly zpřesňovat mapy, objevovaly nové možnosti nejen v obchodu, ale vlastně díky tomu, že pluly pod určitou vlajkou přinášely sebou i politiku, ač to nebylo jejich úmyslem. Zástupci republiky pochopitelně měli zájem nejen na oněch obchodních aktivitách, ale i na politice, kterou taková plavba umožňovala. Jednotlivé plavby a pro tento účel založené společnosti byly v rukou nejen oněch obchodníků, ale do značné míry i svých domovských přístavů a jednotlivých provincií a měst, která udělovala patřičná povolení, i městská pokladna často vložila část kapitálu do takových projektů. Riziko obchodů, ale bylo dáno stále častějšími dovozy zboží, které nebyly nijak organizovány a tak se lehce mohlo stát, že dvě expedice za sebou přivezly stejné zboží, u kterého klesla cena a naopak žádané zboží nebylo. Rivalita jednotlivých provincií a měst byla značná a bylo třeba začít koordinovat jejich obchodní aktivity. Navíc dosažené zisky byly zpravidla vysoké, pokud se expedice zdařila, ale byly kumulovány vždy jen na jedinou výpravu a ty byly realizovány v místě vyplutí, ale další

Vilém I. Oranžský (1533-1584)

Mapa severních oblastí tzv. republiky spojených nizozemských provincií, 1773

První strana patentu z roku 1602 a udělení privilegií

s určitými úpravami prodloužen na další dobu a to po celou dobu existence společnosti se tak stalo ještě sedmkrát.

Patent stanovil, že nikdo kromě VOC nemohl poslat lodě z Nizozemska a nikdo jiný nemohl obchodovat v oblasti na východ od mysu Dobré naděje a západně od Magalhãesova průlivu. Celá oblast byla nazvána obchodní zónou.

Bylo ustaveno vedení společnosti, určeno postavení jednotlivých měst a regionů v představenstvu i postavení akcionářů, dále způsob získávání základního kapitálu, pracovní pravidla pro vedení a řadu dalších ujednání. Společnosti byly dány takové pravomoci, že šlo vlastně o stát ve státě, jenž rozhodně nebyl jen ekonomickým subjektem, díky vlivu generálních stavů se stala organizací politickou. K uspořádání firmy se ale ještě dostaneme.

Území nazvané obchodní zónou zahrnovalo kromě Evropy prakticky celý svět a pro jednu firmu, byť zaštitěnou státem šlo o území nadmíru rozsáhlé a vlastně těžko kontrolovatelné. Proto před prvním prodloužením patentu povolili generální stavové v roce 1621 druhou obchodní firmu nazvanou Západoindická společnost (West-Indische Compagnie), která převzala i některé obchody VOC. Sféra vlivu byla těmto dvěma společnostem určena mysem Dobré naděje od kterého měla nově VOC jen východní oblast, tedy vlastně celou Afriku a Asii a WIC západní oblast, tedy celý americký kontinent a pevninu na jihu, tedy Austrálii.

Tím kdo generálním stavům předložil projekt založení obchodní společnosti VOC byl Johan van Oldenbarnevelt. Právník, státník a člen generálních stavů. Od roku 1586 zastával úřad strážce pečeti a guvernéra státní pokladny. V roce 1603 byl jmenován vyslancem v Anglii, kde mu byl udělen šlechtický titul. Přes svoji dlouholetou práci pro Nizozemsko a generální stavy byl pro podezření ze zrady 23. srpna 1618 zatčen a postaven s dalšími svými spolupracovníky před zvláštní soud. Po krátkém procesu byl dne 13. května 1619 ve věku 71 let popraven. V roce 1602 neměl o svém budoucím osudu tušení a tak začal podle dispozic budovat privilegovanou VOC.

Aby nedošlo k omylu, z dnešního pohledu se jednalo o velmi tvrdé, kořistnické a krvavé podnikání, které šlo přes mrtvoly, ale v dané době to byl obvyklý způsob obchodu. Společnost podle svých privilegií hájila zájmy Nizozemska na vodě i na souši a začala budovat svoji obchodní síť.

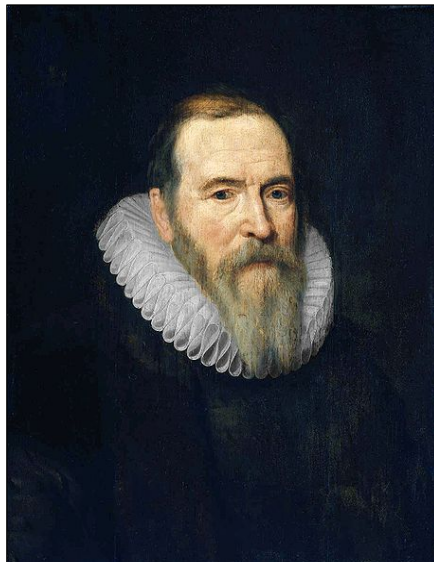
Prvním místem kam společnost zamířila obchodovat byl ostrov Ambon, jeden z tzv. Moluckých ostrovů. Byl objeven v roce 1511 Portugalci a pojmenován Amboina. Ti ale neměli moc úspěchu při obchodování s místními domorodci a ani Španělé, kteří se zde objevili v roce 1521 se nedařilo. Hlavním artiklem zdejších ostrovů bylo koření. Na Moluckých ostrovech rostl vzácný endemit - hřebíčkovec vonný. Z něj se používá sušený kalich s poupětem krátce zvaný hřebíček. Zájem o toto vzácné koření byl pravým motivem k cestě Fernãa de Magalhãese, který předpokládal, že západní cesta kolem Ameriky bude kratší než cesta kolem Afriky. Jeho očekávání se nepotvrdilo, ale jediná z pěti lodí, která se z cesty vrátila byla naložená hřebíčkem z Moluk. Po jeho návratu se hřebíček stal doslova senzací. Jeho prodej vynesl dvojnásobně celkové náklady na jeho cestu a to i za všechny ostatní ztracené lodě. Všichni se začali ohlížet po hřebíčku. Holanďané tedy začali v roce 1602 na tomto ostrově. Portugalci však sami nedokázali dobře navázat vztah s domorodci a postupovali velmi krutě. Po zjištění, že Holanďané si odvezli lodě plné hřebíčku potrestali všechny domorodce, kteří s nimi obchodovali. Druhá expedice VOC, kterou vedl admirál Steven van der Hagen, připlula 22. února 1605 a zaútočila na Portugalce. Jejich pevnost byla získána téměř bez jediného výstřelu. Ambon se stal prvním pevností VOC a v letech 1610 - 1919 byl centrem Holandské východní Indie než byla vybudována na Jávě pevnost Batavia,

města tak měla problém. Vznikala rivalita jednotlivých provincií. Také se v roce 1600 v Anglii ustavila Východoindická společnost (East India Trading Company), která ukázala obavy z další konkurence. Začala se rodit myšlenka i jisté pravidelnosti, aby pokaždé když připluje nějaká loď bylo dosaženo jak zisku tak výhodných cen. Majitelé lodí totiž chtěli přivezené zboží rozprodat obratem, aby se jim náklady vrátili co nejdříve, ale tím někdy cena zboží klesla, ale při postupném prodeji v delším čase by se dala cena udržet stabilnější, ale to vyžadovalo větší kapitál než bylo třeba na jednu plavbu a nemít potřebu vše rychle rozprodat.

Hlavní roli převzali generální stavové spolu s jednotlivými provinciemi. Vláda nejprve přesvědčila jednotlivé země o nutnosti zapojit se ke spolupráci, ale bylo třeba zapojit i privátní investory. Jejich lodě mohly rozhodnout i jiné otázky než ony obchodní, ale bylo třeba je přesvědčit. Vždyť republika byla ve válce se Španělskem a neměla žádné loďstvo, žádnou silnou vojenskou a ekonomickou zbraň pro vzájemný boj na moři. Vláda proto navrhla udělit výsadní privilegia na výhradní obchod, dovoz zboží a jeho prodej a podpořit výhodami i pomoc při dobývání nejen obchodních pozic.

Původních šest jednorázových firem se spojilo, tedy vložilo své lodě do společného projektu a po určitém jednání byla vládou přijata charta všeobecné společné obchodní společnosti tzv. Generale Vereenichde Geootroyeerde Compagnie. Ta byla projednána 5. března 1602 v hlavním městě provincie Zeeland Middelburg. Z dohody mezi jednotlivými provinciemi vznikl jednotný návrh charty přijatý též privátními investory a v závěru potvrzen generálními stavy. Vláda vydala 20. března 1602 patent pro vznik společnosti *Vereenigde Oostindische Compagnie* (Spojená východoindická společnost) známé též jako Nizozemská východoindická společnost (VOC).

Patent s výsadními právy byl udělen vládou na dobu 21 let za poplatek 25.000 guldenů. Před prvním ukončením platnosti byl patent v roce 1623

Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619)

dnešní Jakarta. Postupně byly získány a ovládnuty celé Molucké ostrovy. VOC tím vlastně ovládla veškerý světový obchod hřebíčkem. Jeho cena dosahovala až závratných hodnot, 1 kg hřebíčku se prodával za 7 gramů zlata, tedy 2 dukáty. V době vlády císaře Rudolfa II. to byl např. měsíční plat staršího tesařského mistra a třeba 100 kg pšenice stálo 2 tolary. Dva tolary byl jeden dukát. Málo kdo si, ale mohl dovolit dát tolik zlata za koření.

VOC nebyla jedinou, která v oblasti operovala. Kromě Japonců, kteří však nebyly organizováni ve společnosti, zde své zájmy rozvíjela anglická Východoindická společnost. Ta vznikla už 31. prosince 1600, ale jen na dobu určitou a její existence byla vždy po několika letech obnovována, proto není považována za první stálou akciovou společnost světa. Angličané si založili v roce 1615 na Ambonu svoji osadu a také nové hřebíčkové plantáže. Nizozemci jí ale 9. března 1623 vypálili a všechny obyvatele zajali, mučili a poté odsoudili k smrti. Tento akt známý jako ambonský masakr vedl k dlouholetým konfliktům mezi Anglií a republikou spojených provincií. Jaký byl důvod tak radikálního kroku? Pochopitelně, že popudem ke všemu byly zisky. Aby si Nizozemsko udrželo monopol na hřebíček a muškát, zlikvidovalo v roce 1629 všechny hřebíčkové a muškátové plantáže na Moluckých ostrovech s výjimkou přísně střeženého Ambonu. Plných 140 let se jejich monopol nepodařilo zlomit až do roku 1769, kdy francouzský guvernér ostrova Mauritius propašoval z Ambonu několik rostlin v dutém podpatku své boty a Francie mohla založit na ostrově Reunion nové plantáže.

Hřebíkovec vonný v květu

Následek ambonského masakru měl dlouhého trvání. Až vládce Anglie Oliver Cromwell přinutil republiku v roce 1654 k jednání. Dosáhl toho, že Nizozemsko vyplatilo kompenzace všem potomkům za životy a majetek 300.000 guldenů. Kromě této, řekněme lidské stránky, ale dosáhl svojí politikou i daleko silnějšího výsledku. Spory mezi oběma velmocemi nebyly jen obchodní, ale i vojenské. VOC v roce 1609 najala Angličana Henryho Hudsona, který při průzkumu severní cesty narazil na oblast několika ostrovů a kde založil kolonii Nové Nizozemí. Po založení Západooindické společnosti byla tato oblast předána z majetku VOC jí. Na ochranu této oblasti před dalšími kolonizátory z Evropy se většina osadníků přestěhovala na ostrov Manhattan kde byla v roce 1625 zahájena stavba pevnosti Nový Amsterdam. Války mezi Anglií a Nizozemskem v letech 1652-1667 znamenaly boje na více místech. Angličané obsadili v roce 1664 Nový Amsterdam, ale Holanďané naopak získali kontrolu nad moluckým ostrovem Pulau Run. Ten byl pro Brity hodně významný, ale při uzavření míru se obě strany dohodly že si svá nová území ponechají. Angličané přejmenovali získanou pevnost na New York a Holanďané získali důležitý ostrov v oblasti svého zájmu. Na začátku stála zničená plantáž hřebíčku, která vyvolala dvě války a vedla k zásadní výměně území.

Dobový pohled na Nový Amsterdam, přejmenovaný na Nový York neboli New York z roku 1674

Společnost si počínala v zámoří nejen násilně, ale také diplomaticky a díky tomu získala v dalších letech nová území. VOC většinou přebírala území po Portugalcích. V roce 1641 to byla Malaka v Malajsii. V letech 1661-1663 to byl Kočín a Kalikata v Indii a v roce 1756 ovládla dokonce Cejlon a veškerý zdejší obchod drahými kameny, perlami a kořením, zejména skořicí. Do roku 1755 ovládla společnost většinu Jávy. V tomto ohledu se Nizozemcům dařilo, protože na rozdíl od Španělů nebo Angličanů dávali přednost kontrole obchodu, dohodám než budování direktivní centrální administrativy. Nicméně nějaká administrativa byla nezbytná.

Patentem byly společnosti udělena rozsáhlá privilegia nejen obchodní pro Nizozemsko. Na vymezeném území mohla VOC jmenovat vlastní vládu, své zástupce, guvernéry a správní úředníky, určovat právo a jmenovat soudce, uzavírat smlouvy s místními vládci. K dosažení svých cílů měla právo zakládat nová města, přístavy a obchodní stanice. Na ochranu svých obchodů mohla vybudovat vlastní armádu a používat válečné loďstvo. To mohlo být využíváno nejen pro ochranu, ale i pro získání nových území což bylo myšleno nejen obchodně. Jak již bylo zmíněno, díky angažovanosti generálních stavů byla firma i organizací politickou, která měla pro Nizozemsko bojovat proti konkurenci Španělů, Portugalců, Angličanů, ale i Číňanů a získávat podle možností jejich obchody a vhodná území.

Struktura VOC a jejich orgánů byla stanovena v patentu podílem na kapitálu a také podílem jednotlivých provincií na moci. Podle patentu byla vytvořena oddělení tzv. komory, kterých bylo šest, jenž byly podle dohody obsazeny v daném poměru provinciemi Amsterdam, Zeeland (který měl sídlo v Middelburgu), Delft, Rotterdam, Hoorn a Enkhuizen. Amsterdam získal polovinu ve všech komorách, Zeeland čtvrtinu a zbývající státy vždy jednu šestninu. Každá komora jmenovala pro svoji oblast ředitele, který se stal automaticky členem komory, komora si tak sama jmenovala jednoho svého člena. Pro jednotné řízení a dohodu nad společným plánem byla ustavena Generální rada, která byla složena ze zástupců všech komor. Každá komora měla vymezenou oblast působnosti, od obchodu přes vojenské otázky, lodní až po správní. Problém byl v poměru sil mezi jednotlivými komorami a proto byla po delším čase ustavena ještě obecná rada složená ze 17 členů. Amsterdam v ni měl osm členů, Zeeland čtyři a menší komory po jedné s tím, že sedmnáctý člen byl jmenován vždy jednou z komor, ale jiných než Amsterdamu. Tím bylo zaručeno, že Amsterdam neměl nadpoloviční většinu při rozhodování. Volební období bylo na 8 let. Tato téměř dokonalá pravidla platila v Nizozemsku, ale na daleké Jávě nebo v Indii až tak neplatila. Zde byli jmenováni guvernéři, správci a kapitáni téměř neomezenými vládci. Pravidla pro ně byla také stanovena, ale v roce 1602 nemohl nikdo tušit jak mocnou organizací se VOC v průběhu let stane a proto šlo z počátku o obecná pravidla postupu.

Ředitelé společnosti a členové představenstva se v průběhu let nechali díky značným příjmům ovlivňovat a z dosazených osob se během 17. století stali neomezení vládcové. To ovlivňovalo vztahy mezi jednotlivými komorami, kde byla jednání stále napjatější a každé zasedání o to víc problémové. Bylo nutné ustavit ještě tzv. prezidentskou komoru pro dohled nad všemi ostatními.

Mimo Evropu byly svrchovanými vládci jmenovaní úředníci. Těmi prvními byly kapitáni jednotlivých lodí. I oni měli nad sebou své vedení. V roce 1602 jmenovala VOC svého prvního admirála. Byl jím Steven van der Hagen, který mohl dále jmenovat velitele pevností a obsazovat další funkce. Hagen byl víc na moři než aby mohl dohlížet na správu všech území. Proto společnost na jeho návrh jmenovala 19. prosince 1610 prvního generálního guvernéra východní Indie. Stal se jím kapitán Pieter Both. Okolo něho byla ustavena nejvyšší rada, která od roku 1619 sídlila v Batavii, později přejmenované na Jakarta. Generální guvernér nemohl důležitá rozhodnutí učinit bez rady, ale měl volnou kontrolu nad veškerým obchodováním v Asii. Nejvyšší rada byla zpočátku rozdělena myšlenkou dělby práce s tím, že každý člen kontroloval určitou činnost, např. účetnictví, dopravu, soudnictví apod. V praxi to však nefungovalo. Jednotlivé místa v radě byla často prázdná ať z důvodu odplutí členů nebo jejich úmrtím. Nešlo jen o klasické úředníky, ale především kapitány lodí, kteří bojovali na moři. Nakonec se rada ustálila na šesti členech, kteří měli k dispozici své úředníky sedící v kanceláři v Jakartě a kteří je při hlasování zastupovali. Dostali však raději jen hlas poradní.

Generální guvernér mohl jmenovat guvernéry na ostrovech a místech kde se firma uchytila. Ti měli k dispozici svoji radu, která podléhala radě nejvyšší. Kromě toho byli jmenováni ředitelé pro obchodní místa, např. v Japonsku, kde firma neovládala území svojí silou a mocí, ale jen vzájemným obchodem. Guvernéři nemohli přijímat větší rozhodnutí a po linii vedení se museli obracet se schválením k nejvyšší radě, podobně jako ředitelé na svého guvernéra. Každý z nich mohl mít k ruce tzv. opperkoopmana, tedy zkušenějšího obchodníka, vojenského velitele, vedoucího účetního i kontrolora zodpovědného za odhalování podvodů a jiných trestných činů.

Počet guvernéřů se ustálil na osm pro oblast Ambona, Banda, Cejlon, Jáva, Mallaca, Makassa, Ternate a mys Dobré naděje. Ředitelé pak spravovali firemní továrny, např. pro výrobu cukru, obchody v Bengálsku, Suratu, Thajsku a oblasti Perského zálivu. Obchody probíhaly nejen do Evropy, ale i mezi jednotlivými oblastmi navzájem. V Perském zálivu to byla sůl, která se využívala společně s hřebíčkem pro obchod se Zanzibarem, kde se získávalo další koření pro Indii, za které se získalo zlato, které se v Číně směnilo za hedvábí. Hedvábí sloužilo pro získání mědi a stříbra v Japonsku a tak to pokračovalo dál a dál. Systém vnitřního obchodu v Asii byl stejně výhodný jako mezi Asií a Evropou a do Nizozemska putovalo nejen zboží, ale již vydělané zisky.

Nad generálním guvernérem byli ředitelé jednotlivých komor a celá správní rada, byť jen formálně protože praktické řízení bylo zcela na něm.

Správní rada zasedala v prvních letech dvakrát, později třikrát do roka a jednání trvalo i několik týdnů. Zpočátku rada určovala seznam zboží vhodného pro dovoz z Asie, rozhodovalo se o potřebě dalších lodí, určení cen zboží i o výplatě dividend. V pozdějších letech byla přijímána i rozhodnutí o jakýchkoli služebních cestách pánů ředitelů, údajně pro zodpovědné provádění jejich politiky. Tak se začaly organizovat různé cesty, hlavně do Japonska.

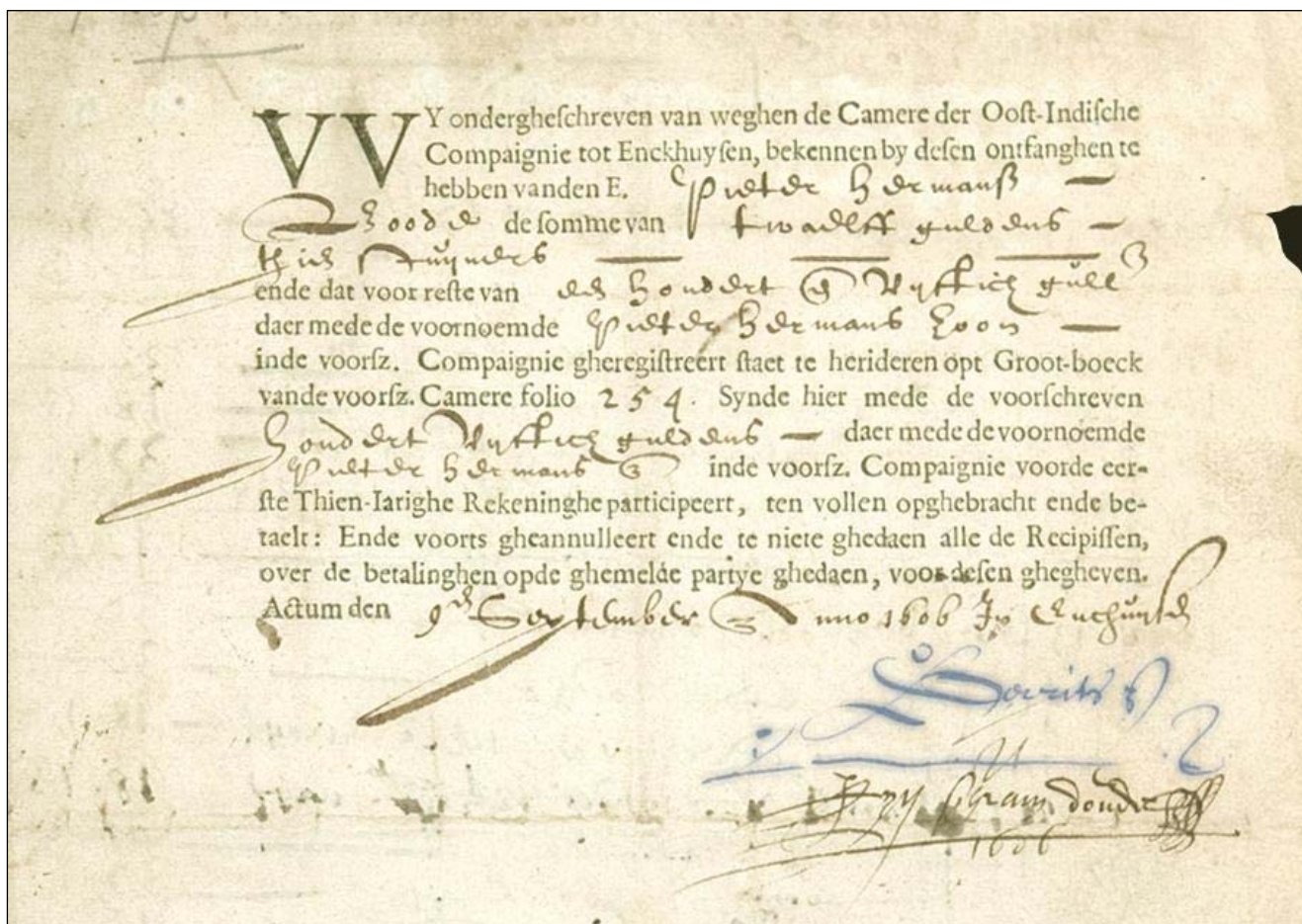
Hlavní problém byl v kontrole dováženého zboží a jeho prodeje v Nizozemsku. Dovezené zboží bylo uloženo ve skladech společnosti a jeho rozprodej určovali právě ředitelé. Ti upřesňovali přímý prodej a mnohdy se tak prodalo více zboží než bylo třeba a tím cena kolísala, ale prospěch z toho měli právě ředitelé. V roce 1622 obvinili akcionáři a široká veřejnost ředitele ze špatného hospodaření, osobního obohacování a nedostatečné otevřenosti. Blížil se konec platnosti patentu a začalo se jednat o jeho prodloužení. Vláda proto v novém patentu omezila ředitelům určité pravomoci, některé dokonce zrušila. Byla ustavena dozorčí rada pro kontrolu komor i ředitelů. Navíc bylo nově určeno, že ředitel je jmenován na dobu tří let a smí být zvolen pouze dvakrát za sebou. I po tomto omezení měli ředitelé stále velkou pravomoc nad prodejem zboží. V roce 1642 byl zrušen přímý prodej pod kontrolu ředitelů a zaveden systém veřejných aukcí, kde se cena opravdově určovala trhem. Guvernéři i ředitelé se bránili tomuto opatření zuby nehty, protože doposud měli výhradní právo na prodej oni, ale zapomněli, že jsou závislí na dalším rozšíření patentu ze strany generálních stavů a těm se situace okolo jejich nahromaděném majetku už nelíbila. V roce 1647 byl ředitelům stanoven pevný plat a stali se zaměstnanci firmy. Od roku 1657 byli odstřiženi i od kontroly účetnictví, které bylo nově vedeno odděleně od jejich činnosti a kontrolováno nezávisle.

Počátky společnost, ale nebyly tak růžové. Celý podnik byl nesmírně nákladný a zisk se nedostavoval. Typické bylo, že ředitelé VOC si museli svůj kancelářský personál platit ze své kapsy. Ani o investice do akcií nebyl nějaký velký zájem. Jak víme, vláda musela pod nátlakem všechny zainteresované spojit, aby projekt vyšel a jako bonus jim dala ona privilegia.

Upsání prvních akcií nepřineslo jejich majitelům žádného zisku. Zájem o ně stoupl až o několik let později, když se rozšířila zpráva o dobytí Ambony. Ta připlula s návratem van der Hagena do Nizozemska v roce 1607. Plných pět let po vyplutí. Teprve poté se začalo s akciemi živěji obchodovat a přinášely dosavadním vlastníkům vlastně první růst na jejich ceně, nikoli však ještě vyplácený zisk, který se očekával. První krize se objevila v roce 1610. Dosavadní hospodaření nebylo vlastně příznivé, společnost stále potřebovala další peníze a zisk byl velmi malý, ale akcionářům doposud žádný. Aby se krize zažehnala v zárodku, bylo se souhlasem generálních stavů a pod tlakem veřejnosti vyhlášeno první vyplacení dividend. Dividendy byly vypláceny ve třech splátkách. Platby však nebyly všem po chuti. Trh byl prozatím nasycen a společnost podle některých neměla nic vyplácet. Od roku 1611 tak byly další dividendy zastaveny. Někteří investoři však chtěli své peníze zpět, projekt se jim nezamlouval. Generální stavy však rozhodly v roce 1612 v zájmu zachování firmy, že ti co vložili své lodě a ředitelé co by chtěli opustit VOC musí počkat deset let na své vyplacení. Sice za pomoci nátlaku přežila firma první

Pieter Both (1568-1615)

AP0051 – Nejstarší známá akcie VOC vystavená 9.9.1606 na 3.000 guldenů (originál Westfries Archief, Hoorn, Nizozemsko)

krizi a mohla dál přežít a tvořit do budoucna přebytek, rezervy a zisk.

Jak jste si asi všimli, zatím nebyla zmínka o akciích. Ony se údajně také hned na začátku nevydávaly. V každé kanceláři byla kniha upisovatelů a teprve později prý byly akcie vydány. Proto se asi starší kusy než onen rok 1606 nevyskytují. Vůbec vše z počátků této firmy není tak, jak to známe dnes u akciových společností, ale to je celkem pochopitelné. Takže o akciích.

Vybudování flotily vlastních lodí, síť přístavů a pevností, zajištění dostatečného počtu osob pro dopravu, ale i obchod a správa v zámoří potřebovala získat obrovský kapitál. Který jak už víme nepřinášel z počátku každoročního zisku. Přesto se podařilo v roce 1602 soustředit částku 6.424.588 guldenů. Základní kapitál nebyl zaplacen jednorázově, ale na čtyři splátky v letech 1603-1606. Pro zajištění dostatečného úpisu byla otevřena kancelář nejen v Amsterdamu, ale i v dalších městech. Proto existují akcie s různými místy vydání. V Amsterdamu bylo upsáno 3.679.915 guldenů t.j. 57,28% a kapitál VOC se po celou dobu existence prakticky ve své výši nezměnil. V roce 1693 to bylo několik drobných úprav na 6.440.200 guldenů. Upisované akcie, ale nebyly na předem dané jednotlivé akcie. Byla určena pouze nejnižší částka, ale každý složil kolik chtěl. V roce 1602 upsalo akcie 1.143 osob a částky byly od 50 po 85.000 guldenů. Přesně 88 osob složilo částky vyšší než 10.000 guldenů a dokonce se objevilo v seznamech asi 40 osob z jižního, tedy Španělského Nizozemí.

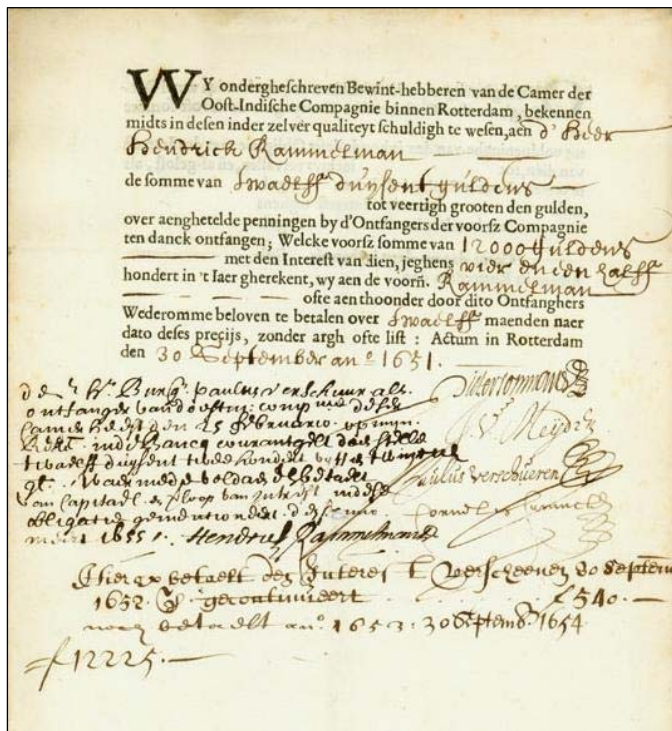
Kromě úpisu akcií bylo možné se menšími částkami podílet na půjčce, tedy ti co neměli na akcie, složili menší obnosy na dluhopisy, zpravidla úročené 8%. Akcionářem se stalo i několik námořníků, kteří si na místo proplacení části mzdy koupilo podíly. Do firmy investoval prakticky každý, od měšťanů po lékaře až po velké obchodníky a dokonce státní ministry. Brzy se začalo s akciemi obchodovat a časem menší podíly skupili větší obchodníci. V roce 1612 měla firma asi 830 akcionářů.

Společnost byla financována nejen z uvedených soukromých zdrojů, ale i republikou. V roce 1603 poskytly generální stavové půjčku. Nejpozději od roku 1622 byly pravidelně vydávány dluhopisy se splatností 6 měsíců a po roce 1670 se splatností jednoho roku. Úroky byly vypláceny ze záloh od obchodníků za dovezené zboží.

Po roce 1655 byly vydány i dluhopisy s delší splatností a jejich objem se pohyboval okolo 10 milionů guldenů. Půjčky tedy převyšovaly svým objemem základní kapitál firmy, přesto stačily zisky jak akcionářům tak pro vyplacení věřitelů.

Sídlo společnosti VOC v Amsterdamu, dobová kresba bez data, asi 1690

< Dluhopis VOC vydaný komorou v Rotterdamu 30. září 1651 na částku 12.000 guldenů, výřez textu, originál 322x205 mm

Pro kontrolu nad firmou byla při prodloužení platnosti patentu v roce 1623 na tzv. druhé období stanovena účastníkům kontrola, tedy obdoba dozorčí rady. Šlo o tři guvernéry jmenované výborem společnosti. Mohli se jimi stát akcionáři, kteří měli akcie nejméně v hodnotě 6.000 guldenů. Ustavený kontrolní orgán kontroloval vyúčtování a byl měněn každý rok, od roku 1647 pak jednou za čtyři roky. V pozdějších letech byla pravidla upravena tak, že bylo voleno až devět členů. Tři navrhovali ředitelé společnosti, čtyři navrhovali zástupci amsterodamských akcionářů a dva zástupci provincie Zeeland.

Kontrola nad firmou zvýšila důvěru ve společnost pro akcionáře i věřitele. Začalo se i více obchodovat s akciemi a jejich cena rostla. Cenu neurčovala vláda ani firma, ale trh a tím vznikla i první burza s akciemi. Akcie byly sice vydány na jméno, ale byly volně převoditelné a prodej se ohlásil do knihy majitelů v první dostupné kanceláři VOC.

Všechny ty peníze, které firma získala od generálních stavů i veřejnosti vložila do budování silného loďstva. Na první cestu v roce 1602 se vydalo 14 lodí o rok později dalších šest. Každým dalším rokem se počet lodí zvyšoval. První loď ztratila VOC v roce 1610. Během své existence měla firma celkem 1.772 lodí a z nich přišla o 247 lodí. Na poměry v daném období byla ztráta 13,94% celkem nízká.

Rozdělení komor VOC na jednotlivé oblasti působnosti trochu určily tímto klíčem i způsob financování. Řekněme, že půjčky od vlády a provincií směřovaly na nákladné vojenské operace, bitvy a politiku jejíž výsledkem byla moc Nizozemské republiky. Peníze akcionářů pak sloužily čistě pro obchodní činnost a výnosem byly dividendy. Jistěže, tok peněz nebyl tak čistě rozdělen, ale je zřejmé, že tomu tak bylo. Díky tomuto rozdělení i své obchodní taktice ovládla VOC velmi brzy světový monopol nad kořením. V roce 1622 dobyla ostrov Banda a získala monopol nad obchodem s muškátem. Později po vypuzení Portugalců z Cejlonu v letech 1637-1658 ovládla VOC světový obchod se skořicí. I přes občasné ztráty způsobené piráty, souborji, počasím i konkurencí byly vytvořeny monopoly na několik dalších desetiletí a zničena místní konkurence. VOC byla nejbohatší firmou na světě. Za její vlády se zvedla cena koření v Evropě o 180%.

VOC dobývala nová území systematicky a postupně. V roce 1606 je vybudována první základna v Mosambiku. V roce 1607 se podařilo kapitánovi Corneliu Mateliefovi ml. založit na ostrově Ternate pevnost Fort Orange a uzavřít se sultánem smlouvu o výhradním prodeji hřebíčku. Ve stejném roce založila VOC na ostrově Hirado další svoji základnu pro obchod s Japonskem. V roce 1615 porazil Steven van der Hagen španělsko-portugalské loďstvo u Moluckých ostrovů. Aby bylo možné podílet se na obchodu s pepřem na Sumatře, založil na jejím východním pobřeží novou základnu, město Jambi. V roce 1617 vznikla v Suratu na západním pobřeží Indie továrna na třtinový cukr. Ten byl v Evropě velmi žádaný.

Souboj velmocí byl doslova na každodenním pořádku. Přestože navenek spolu soupeřily, byly uzavírány i tajné dohody. V Londýně byla např. 7. července 1619 pod diplomatickým tlakem generálních stavů podepsána dohoda VOC s britskou Východoindickou společností o společném obchodu s kořením. Obě firmy se dohodly na společném postupu proti Španělům a Portugalcům a zajištění společné obrany flotily holandských a anglických lodí. Tato dohoda dlouho neplatila, ale ukazuje přece jen, že obchod stojí velmi často nad politikou a politika nad obchodem.

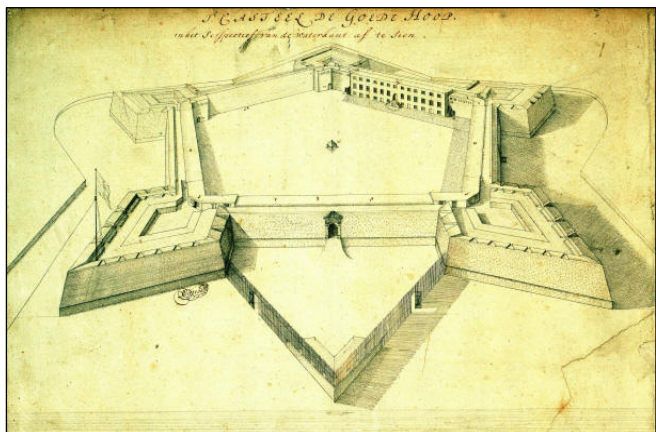
V roce 1624 založila VOC na ostrově Formosa pevnost Zeelandia. Šlo o základnu pro obchod s Čínou. Ostrov se stal v letech 1626-1642 místem bojů Španělska a Nizozemska. Holanďané nakonec ostrov opustili v roce 1662, ale díky porážce s mandžuskou dynastií Čchingů. Na místě pevnosti Zeelandia vyrostlo město Tainan a celý ostrov dostal jméno Taiwan.

Po roce 1639 byla VOC jediným evropským obchodníkem s přístupem do Japonska. Během 17. století se toto obchodní spojení ukázalo jako mimořádně ziskové a umožnilo firmě možnost koupit množství levného stříbra. Všichni evropští obchodníci v Asii platili stříbrem k nákupu textilu v Indii a pepře v Indonésii. Protože VOC získala díky japonskému spojení množství stříbra vystačila jen s velmi malým vývozem z Evropy, čímž také omezila riziko při jeho přepravě.

VOC stojí i za objevem nových území. V jejích službách byl prostý námořník, který se vyšvihl na kapitána a obchodníka. V roce 1641 mu generální guvernéř Anthony van Diemen umožnil plavbu do jižních moří, kde měl prozkoumat „Zuidlandt“ tedy jižní země a neznámé západní Tichomoří. Tím mužem byl Abel Janszoon Tasman. Vlivem silné bouře se změnil kurs

Mapa oblasti zájmu VOC, tedy východní indie, Nicolaes Visscher, asi 1670

Nákres fortifikace pevnosti Kaapstad z roku 1680

Kámen ze vstupní brány pevnosti se symbolem VOC

lodi a po dlouhé cestě oceánem byla 24. listopadu 1642 objevena pevnina, pojmenovaná Tasmanem Van Diemenova země, dnešní Tasmánie. Kromě toho objevil Nový Zéland, souostroví Tonga, Fidži a novou cestu z Indického do Tichého oceánu. Druhá výprava již prozkoumala pobřeží od Arnhemské země až na jih a pojmenoval toto území jako Nové Holandsko. Později byl přijat název Austrálie. Nově objevená území však vzbuzovala v Amsterdamu víc obav než snahy o využití a tak raději výsledky výprav tajily. Další 50 let se k Austrálii nepřiblížila jediná holandská loď. Tasmanovy byla udělena hodnost komodora, ale po mrti Van Diemena byl propuštěn ze služeb VOC. Zemřel v Batávii v roce 1659.

Španělsko uznalo uzavřením Vestfálského míru 15. května 1648 nezávislost Nizozemska a tomu nastala možnost klidněji obchodovat. V Anglii však v roce 1651 přijaly nové námořní právo umožňující bojovat s holandským loďstvem.

Dalším důležitým milníkem byl rok 1652, kdy VOC založila obchodní stanici, později osadu a pevnost na mysu Dobré naděje pojmenovanou Kaapsad, tedy dnešní Kapské Město. Osadu založil kapitán VOC Jan van Riebeeck 6. dubna 1652 jako zásobovací tábor. V rozlehlých planinách byla velmi úrodná půda a společnost zde chtěla začít provozovat plantáže, proto potřebovala zkušené zemědělce. Nizozemská vláda proto rozhodla o vyslání hugenotů, kteří opustili kvůli náboženskému pronásledování Francii. Skupina hugenotů byla vyslána 31. prosince 1687 a dostala se tak přes Nizozemí až do jižní Afriky. Město se klidně rozvíjelo až do roku 1795 kdy jej poprvé obsadili Britové, v roce 1803 jej sice získali Nizozemci zpět, ale rokem 1806 se Britové opět vrátili a město i celá kolonie připadlo definitivně britské koruně což bylo stvrzeno vzájemnou smlouvou z 13. srpna 1814, ale to předbíháme.

Rijkloff Van Goens, kapitán flotily si v roce 1663 podmanil portugalské město Kóčin na Malabárském pobřeží Indie a získal dlouholeté smlouvy na pepř výměnou za vojenskou podporu VOC zdejší oblasti. Tento obchod mu vynesl v roce 1678 jmenován 13. generálním guvernérem východní Indie.

V roce 1683 se podařilo Nizozemcům konečně podmanit si Banten. To byl sultanát na západní Jávě v oblasti obchodních cest. Uzavřením smlouvy se Banten stal vazalem VOC a přenechal jí svůj obchodní monopol na jeho území.

Na konci 17. století nastal obrovský rozvoj v oblasti obchodu a lodní dopravy mezi Evropou a Asií. Látky z Indie, káva z Arábie a později také z Jávě a čaj z Číny se dostával ve velkém na evropský trh. Tento nárůst byl v obchodě obecně, ostatní profitovala z něj nejen VOC, ale i další firmy a obchodníci.

VOC pak na dalších 100 let měla většinu oblasti pod výhradní kontrolou a žádná z konkurenčních zemí se neodvážila zde proti ní cokoli podniknout. Obchodní praktiky se trochu zmírnili, tedy co do krvavosti a společnost čile obchodovala, akcionáři bohatli a vedení společnosti se dostávalo do stále většího klidu. VOC byla nejsilnější firmou světa a měla pocit, že jí bude navždy. Zisky z prodeje dováženého zboží začaly klesat jednak nasyceností trhu a také dovozem stále většího množství. Každoroční ztráty při dopravě, vybavení lodí a stoupající administrativní výdaje při klesajících rezervách. Jen díky obchodům mimo Evropu se dařilo udržovat stávající zisky a výplaty dividend, ale ne na dlouho.

VOC díky své obchodní politice mohla od roku 1630 vyplácet nepravidelné dividendy, většinou po úspěšném prodeji dovezeného zboží. Hlavní zisk se ale akcionářům tvořil z tržní ceny akcií. Během 17. století, ačkoli kurz občas kolísal dosahoval stabilně 400% nominální hodnoty. Maximum bylo dosaženo v roce 1720 kdy byl zaznamenán kurs ve výši 1.200%. Pravidelnost výplaty dividend se dostavila až v 18. století a v letech 1703-1782 byla konstantní ve výši 12,50%, ale byly i 18% dividendy. Jenže v letech 1780-1784 probíhala čtvrtá anglicko-holandské války a státní pokladna nemohla investovat do VOC, ale naopak chtěl zpět své peníze a tak i přestože ekonomická situace firmy neumožňovala výplatu, byly dividendy stále vypláceny. Pak se situace začala měnit. Rokem 1786 se situace začala zhoršovat, ale i přesto VOC až do roku 1795 vyplácena dividendy opět ve výši 12,50%. Tato politika udržování pravidelných výplat na vysoké úrovni vedla nakonec ke krachu VOC

Mince ražená firmou VOC z roku 1744

< Setkání ředitelů VOC s Vilémem V. Oranžským v roce 1771, Holandské námořní muzeum, Amsterdam

Začal se zvyšovat objem dluhopisů, ze kterých se vyplácely i dividendy. Staletí silná a mocná VOC, kde se ustálila skupinka oligarchů nedokázala pochopit, že se jejich moc neudrží, pokud nebudou nadále investovat a nezmění svůj přístup. Převládá zájem o získání nejvyšší a co možná nejrychlejší návratnosti investic před dlouhodobou strategií do nových obchodů a rozvoje.

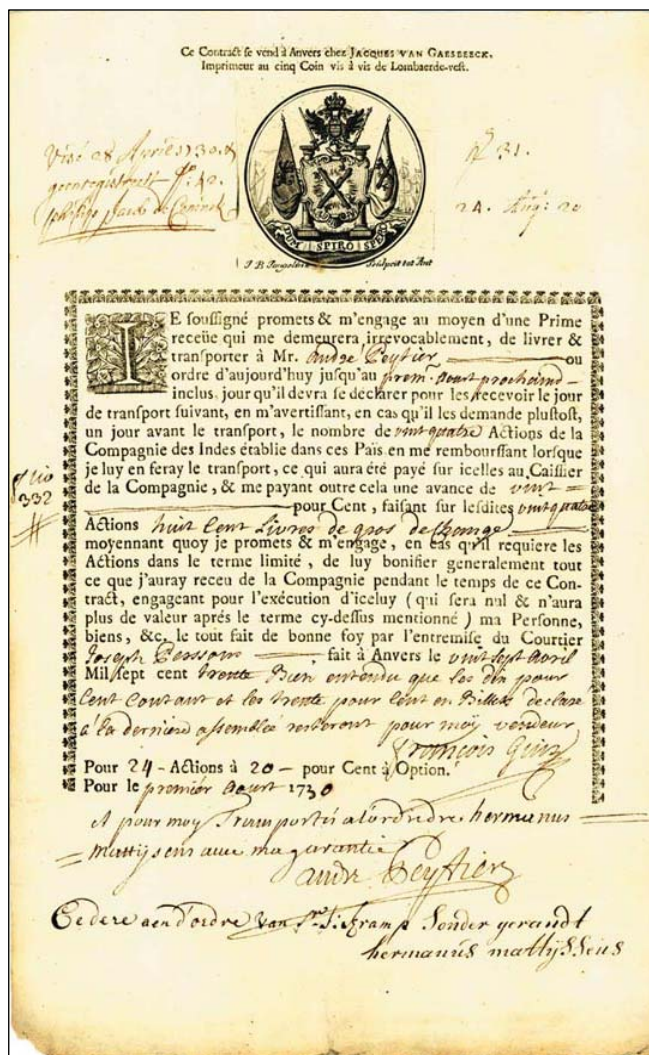
Ona čtvrtá anglicko-holandská válka měla pro existenci VOC katastrofální důsledky. V době kdy Spojené státy Americké bojovaly o nezávislost, snažilo se Nizozemsko zachovat ve sporu neutralitu. Mělo v tomto směru společné zájmy s Brity pro které bylo odtržení amerických území hrozbou.

Konflikt vlastně začal v roce 1688, kdy Anglie začala dohánět v obchodě Nizozemsko. Místodržitel Republiky spojených nizozemských provincií princ Vilém II. Oranžský se stal díky sňatku s Marií II. Stuartovnou v roce 1689 anglickým králem a začal spojovat zájmy obou zemí. Hospodářský růst Nizozemska, ale kolem roku 1720 začal zpomalovat a řada holandských obchodníků začala využívat jako svou základnu také Londýn. Vilém nařídil, že každá anglo-holandská loď musí podléhat anglickému velení, ale že Holanďané budou mít podíl nejméně 60% na zisku. Nástupci krále Viléma III., ale již nebyli v příbuzenském vztahu s Holanďany, naopak, šlo o dynastii hannoverskou a tak spojenectví Holandska s Anglií mělo jen dočasný trvání. V roce 1780 překonal hrubý národní produkt Velké Británie výsledky Nizozemska. Zatímco v 17. století ovládali světový obchod Nizozemci, nyní byli na vrcholu Angličané. Aby zastavili Brity, začali Nizozemci podporovat americké rebely v jejich boji za nezávislost. To vedlo v roce 1780 k vyhlášení války. Místodržitel Vilém V. Oranžský chtěl zachovat vůči USA neutrální postoj, ale diplomatickým tlakem byl donucen v roce 1782 uznat existenci Spojených států. Nizozemsko bylo nuceno postavit 95 nových válečných lodí, ale Britové jich za stejnou dobu postavili dvojnásobně. Britové také potopili a v bitvách zničili řadu lodí a holandské námořnictvo vlastně zdecimovali. Z ekonomického hlediska navíc při poklesu zisků VOC nebyly peníze na další investice a postupným vítězstvím Angličanů, ztrácely Nizozemci i své kolonie. Nejprve Mys Dobré naděje a Kapsko, následně Cejlon a později Malajsii.

Tlak, ale přicházel i z Německa. Anglický král pocházel z dynastie Hannoverské a tak bylo zapojeno také Prusko, které se vojenským tlakem snažilo s Anglií ustavit protektorát nad Nizozemskem a jejími koloniemi. Mír uzavřený v Paříži v roce 1784 ukončil válku. Britové vrátili Cejlon, ale získali možnost svobodné plavby v oblasti Nizozemské východní Indie což bylo pro jejich obchodní zájmy nejdůležitější. Na mírovém kongresu byly podepsány i smlouvy o přátelství a obchodu s USA. Američanům byla sjednána podstatná půjčka na nizozemském trhu.

V roce 1793 se dostalo Nizozemsko do další války, tentokrát s Francií, která v letech 1792-1802 vedla boje s řadou svých sousedů. Při druhé invazi v roce 1794-1795 uprchl Vilém V. Oranžský do Anglie a Francie obsadila celé Nizozemsko a Republika spojených nizozemských provincií zanikla. Francie na dobytém území vyhlásila sesterskou, tzv. Batávskou republiku. Angličané vyhlásili nové republiky v roce 1795 válku a v bojích získali většinu zbylé obchodní flotily firmy VOC. Přiblížil se praktický konec existence.

Agonie firmy přetrvávala od prosince 1780 kdy vypukla válka s Anglií. VOC zasáhly finanční problémy a platební neschopnost a proto požádala vládu o odklady splátek vydaných dluhopisů Vláda sice souhlasila s moratoriem, ale v tom okamžiku se propadly ceny akcií 25% hodnoty. Vláda se zaručila za případné splácení, placení úroků s tím, že ředitelé VOC udrží firmu nad vodou. Po ukončení války, kdy firma přišla o další svá území a zajištěné příjmy z obchodní činnosti to již nebylo dlouho možné. Po vzniku Batávské republiky navrhly generální stavové na svém zasedání dne 24. prosince 1795, že dojde k ukončení činnosti firmy.

Dluhopis s opčním právem na 24 akcií VOC z roku 1730

Převzetím finančních záruk za VOC se firma stala závislá na vládě. V roce 1790 byla ustavena státní komise pro dohled nad politikou a hospodařením VOC. Moc ředitelů byla omezena a výbor komise prakticky nahradil představenstvo. Dnes má takovou moc jen konkursní správce, ale situace firmy nebyla ničím jiným než vyhlášením konkursu.

Návrh generálních stavů byl přijat 1. března 1796 kdy odstoupili z funkcí ředitelé firmy i představenstvo a řízení převzal „Výbor pro záležitosti týkající se východní Indie, obchodu a majetku“. Firma VOC byla prakticky znárodněna státem. Přestože z rozsáhlého majetku firmy zbyly jen zlomky, stále v malé míře probíhaly obchody a rovněž trvalo než se i ve vzdálených místech dozvěděli o ukončení činnosti. Proto byl patent o existenci VOC prodloužen z počátku do konce roku 1798 a nakonec do 31. prosince 1799. Ukončením platnosti patentu, ztratila firma právní základ své existence.

Z jednotlivých, ještě dožívajících obchodních komor se staly pouhé prodejní kanceláře. Veškerý personál byl propuštěn a pro závěrečnou likvidaci byla ustavena Rada pro správu asijského majetku a zařízení, která pak převzala jako vládní instituce úkol vypořádání zbylých pohledávek. Dluhy, které zbyly za VOC dosáhly částky 110 milionů guldenů (uvádí se i 134 milionů) a tyto závazky převzala Batávská republika.

Po vyhlášení války v roce 1780 obsadili Britové velkou část holandské východní Indie, ale pevnost Batavia ne, narazili zde na silný odpor. Po uzavření míru, kdy Britové získali právo volného obchodu ztratili Holanďané v očích místních vládců svoji moc čímž nastal po roce 1784 pozvolný konec i jejich faktické nadvlády nad nimi.

Pro záchranu zbytku obchodů byli z Nizozemska vysláni v roce 1793 tři komisaři k provedení reorganizace a zastavení rozkladu firmy. Jeden z nich však na cestě zemřel. Guvernér Willem Arnold Alting se jmenoval na jeho místo a spojil se s komisařem Johannesem Sibergem. Oba začali pracovat pro vlastní prospěch. Práce komise stála hodně peněz, ale výsledek se nedostavoval. Po vyhlášení války v roce 1795 získali většinu zbylého majetku Angličané. Poslední co firmě zůstalo byla obchodní stanice v japonském kantonu Deshima a Batavia o kterou přišli Holanďané v roce 1911. Alting nakonec odstoupil 17. února 1797 z úřadu a předal funkci poslednímu generálnímu guvernérovi, kterým byl Pieter van Gerardus Overstraten. On již vlastně vykonával svoji funkci jako likvidátor. Od 1. ledna 1800 se stal prvním guvernérem kolonie Holandská východní Indie a byl jím až do své smrti 22. srpna 1801. Původní majetek VOC převzala do svého vlastnictví Batávská republika.

Ještě si řekněme pár slov na závěr. Společnost VOC byla původně loďařskou a obchodní společností, ze které se koncem 18. století stala firma zabývající se zemědělskou výrobou. Pěstovala třtinu, vyráběla z ní cukr a pěstovala další zemědělské plodiny, např. v jižní Africe. Monopol na obchod kořením začali narušovat pašeráci, později i ostatní konkurenční firmy v čele s Britskou východoindickou společností.

VOC začínala se 14 loděmi a za svou existenci jich měla celkem 1.772. a jen o 247 lodí přišla během bojů nebo vlivem počasí. Za téměř 200 let své existence přepravila firma při 4.721 plavbách 973.000 Evropanů do Asie. Z oněch 4.721 plaveb jich bylo téměř 1.700 v 17. století a přes 3.000 ve století osmáctém. Naopak z Asie zpět do Evropy se vrátilo 366.900 osob na 3.354 plavbách. Rozdíl mezi jednotlivými čísly je dán jednak usazením řady lidí v zámoří, ale také úmrťm. V průměru zemřelo během plavby 300-500 lidí ročně. Odhady hovoří průměrně o 5-10% osob, podle situace zda vypukla epidemie či nikoli. Řada z osob také zemřela při výkonu služby, protože do zaměstnanců se počítalo i vojsko společnosti.

VOC měla v 17. století odhadem 11.000 zaměstnanců a 20 poboček po celé jihovýchodní Asii a Africe. Na vrcholu své moci zaměstnávala 25.000 lidí. V Nizozemsku měla asi 3.000 zaměstnanců, a nepřímo dalších několik tisíc lidí, ekonomicky

závislých na firmě. Do roku 1700 bylo za zaměstnance počítáno i vojsko, které pobíralo stálý plat. Řada z vojáků se pro svůj vedlejší příjem věnovalo pašování, což VOC tiše tolerovala. Vnitřní korupce a obcházení pravidel ve firmě bohužel vedlo k poklesu ziskovosti a jejímu konci.

Výdaje na personál, plavby, stavbu lodí, vybavení a zboží odeslané do Asie dosáhlo mezi roky 1640-1700 součtu 370 milionů guldenů a v letech 1700 až 1795 1.608.000.000 guldenů. Naopak výnosy z prodeje dovezeného zboží do roku 1700 dosáhly 577 milionů a ve druhém období 1.633.000.000 guldenů. Z těchto výnosů se pak vypláceny úroky na půjčkách a zejména dividendy, které dosahovaly v průměru 18%. Akcionáři ale nedostávali své dividendy pravidelně a také nebyly vypláceny jen v hotovosti, ale částečně rovněž v koření později nebo dokonce ve firemních dluhopisech. Brzy dostali takto vyplácení akcionáři přezdívku „Amsterodamské pytle pepře“.

Rudolf Píša

Mapa pevnosti a celého města Batavia (Jakarta) asi z roku 1780

Pohled na záliv se Stolovou horou (Kapské Město), neznámý autor, 1762

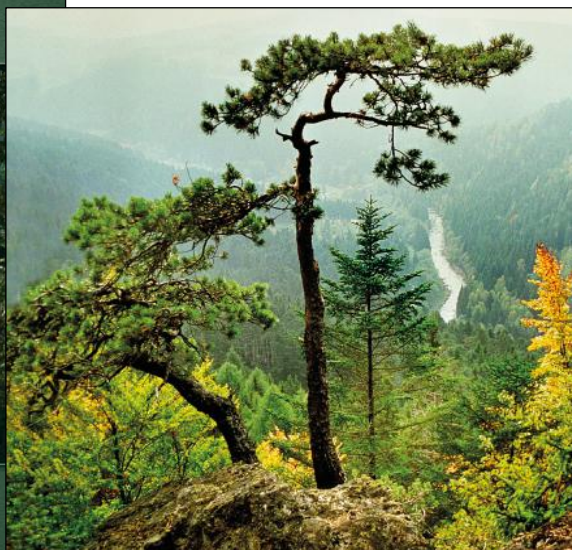
ŠUMAVSKÁ LEDVCOVÁ JEZERA, KARY, STRŽE A VODOPÁDY

Ivo Svoboda

DAS
MEDIA

DAS
MEDIA

Šumavou
vrcholy
i údolími

Durch Berg
und Tal
Böhmerwald

IVO SVOBODA

DAS MEDIA, a.s. vydává pro všechny milovníky přírody knihy z edice „Šumava“. Autorem je Ivo Svoboda, který působil na Šumavě jako lesní inženýr a má tak nejen bohaté odborné znalosti, ale zejména svůj rozsáhlý fotoarchiv a dokumentaci.

Zatím posledním počinem je obrazová publikace „Šumavou vrcholy i údolími“, která je svým rozsahem i zpracováním zcela unikátní a potěší každého, kdo ocení krásy přírody a celého regionu.

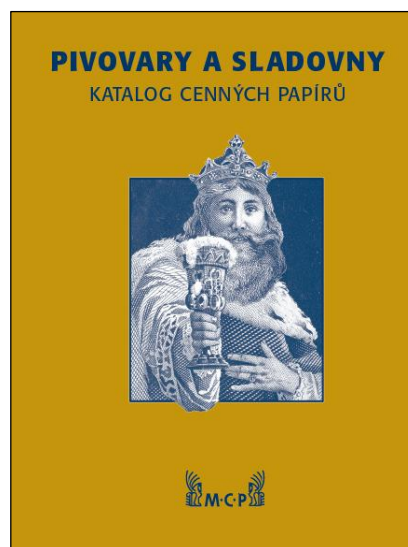
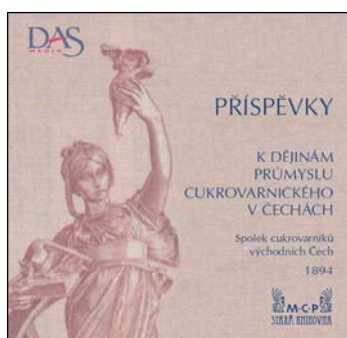
V edici MCP vydávané ve spolupráci s Muzeem cenných papírů vyšly zatím dva tituly a to katalog cenných papírů z oboru pivovarů a sladoven a příspěvky k dějinám průmyslu cukrovarnického ve východních Čechách, 1894.

Všechny tituly najdete v knihkupectvích po celé ČR a nebo si je můžete objednat na naší adrese.

DAS MEDIA, a.s.
Pod Vilami 13
140 00 Praha 4 - Nusle

media@das-mcp.cz

www.das-mcp.cz

 M·C·P
MUZEUM CENNÝCH PAPÍRŮ
NADAČNÍ FOND

NADAČNÍ KONTO

369 000 369 / 2010

Fio banka, a.s.

Muzeum cenných papírů, nadační fond, Pod Vilami 1038/13, 140 00 Praha 4 - Nusle, IČ 28 42 98 93, fond zapsán v nadačním rejstříku MS v Praze N697. Věstník je vydáván měsíčně jako zpravodaj o činnosti fondu a jeho sbírkách. Je šířen prostřednictvím webových stránek muzea za pomoci DAS MEDIA, a. s. Nevyžádané rukopisy se nevracejí. Šíření všech reprodukcí i textů bez dalšího souhlasu MCP je zakázáno a podléhá autorskému a reprodukčnímu právu.